

SÁNDOR PÁL

1848–49 ÉS A TEMESVÁRI ZSIDÓSÁG

Fényes Elek adatai szerint Temes megye lakossága mind nyelvi–nemzetiségi, mind vallási tekintetben igen vegyes képet mutatott a 19. század első felében. A megye lakossága az 1830–40-es évek fordulóján 286 435 fő volt. Az összlakosság 64,1%-a, 183 628 fő román nemzetiségű, 67 847 fő (23,7%) német, de jelentős a rácok (az országban élő szerbek) száma is, 18 320 fő (6,4%), míg a magyar ajkúak száma mindössze 4560 fő (1,6%). Kisebb számban élnek még itt bolgárok (3000 fő), szlovákok (2954), sokácok, valamint montenegróiak (crnagorácok, 2830).

A vallási megoszlást tekintve a többség, 204 778 fő (71,5%) a görögkeleti egyházhoz tartozott, míg a katolikusok száma 73 560 (25,7%), az evangélikusoké 4335, a reformátusoké 2164, a zsidóké pedig csupán 1598, azaz az összlakosságnak 0,5%-a.¹

Temesvár férfi népessége az 1835. évi városi összeírás szerint — a papokat, nemeseket, katonákat és tanulókat nem számítva — 7255 fő, viszonylagos katolikus többséggel. A zsidó férfi lakosság száma ennek csak 6,1%-a, 442 fő.² 1848-ban Fényes a város *teljes* lakosságát már 19 081 lélekre, s köztük a zsidóké 600 főre teszi.³

E hozzátétőleges számokból — pontosabbakat nem ismerünk — három körülmény feltétlenül kitűnik. A város lakossága *többnyelvű*, főként *német* ajkú polgárokból állt, s mellettük a román és a magyar ajkúak jóval kisebb számban szerepelnek.⁴ Vallásukra nézve a *katolikus* polgároké a viszonylagos többség, a zsidó vallású lakosok száma elenyésző.

Midőn az 1848. márciusi forradalom és az első felelős minisztérium kinevezésének híre eljutott Temesvárra, március 22-én reggel 9 órakor a temesvári zsidók — együtt a többi felekezettel — ünnepi gyűlést tartottak a Dísztéren, amelyet ez alkalomból Szabadság-térnek neveztek el. A tér négy sarkán felállított és nemzeti színekkel díszített imasátrak egyikében a zsidók is hálaadó istentiszteletet tartottak az alkotmányos szabadság békés úton történt kivívásáért, így adva kifejezést azon hőn áhított óhajuknak, hogy az alkotmányos átalakulás meghozza polgári és

1 *Fényes Elek*: Magyar Országának, s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geográfiai tekintetben IV. Pesten 1839. 336–337.

2 I. m. 343–344.

3 *Fényes Elek*: Magyarország Geographiai Szótára III. Pesten 1851. 195.

4 Ez tűnik ki *Spira György*: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon (Bp. 1980.) című munkájából is, amelyben a szerző térképre vetítette az ország lakosságának nemzetiségi megoszlását.

politikai egyenjogúságukat. Az istentiszteletet Oppenheimer Dávid Hermann⁵ temesvári és bánági főrabbi tartotta, a jövődre is az Úr kegyelmét kérve a nemzetre és a hazára. De alig fejezte be a hálaadó istentiszteletet, a zsidó lakosság iránt mély ellenszenvet érző városiak — láttuk, főként németek és katolikus vallásúak — az imasátornak rontottak, felszaggatták annak kövezetét, s a kövekkel törni és zúzni kezdték a zsidók házeit. Főleg a Fabrikavárosban — későbbi nevén: Gyárvárosban csaptak magasra az antiszemitizmus hullámai. Az izgatók követelték, hogy a lakhatási joggal még nem rendelkező zsidókat üzzék ki a városból, s tiltakoztak az ellen, hogy a lakhatási joggal már rendelkező zsidókat politikai jogokkal ruházzák fel. Sőt, a temesvári zsidóság kiutasítását követelték a városi tanácstól, kivéve az „ős idők óta itt lakó 18 izraelita családot”.⁶

Hasonlóan szomorú esemény ez, mint ugyanekkor a pozsonyi, nagyszombati, vágújhelyi, székesfehérvári, szombathelyi és pesti antiszemita zavargások.⁷ A zavargások oka is hasonló körülményre vezethető vissza. A német ajkú városi polgárság ugyanis komoly üzleti versenytársat látott a zsidó kereskedőkben és iparosokban. Ezért akarta őket kiűzni. Temesvárott azonban a polgármester, Preyer János gyors és erélyes fellépésének köszönhetően nem fajult vérengzéssé a zsidók üldözése, mint Pozsonyban és más városokban. Preyer a megtámadt zsidók kérelmére fegyveres kísérettel a Gyárvárosba sietett és a feltűzött tömeg előtt kijelentette: teljesíti a lakhatási joggal még nem rendelkező zsidó lakosokkal szembeni követelésüket. Így kívánta lecsillapítani a zavargókat s megelőzni a veszélyesebb atrocitások kirobbanását. A Fabrikavárosban lakó 192 zsidó család közül 74 nem rendelkezett lakhatási joggal, az ő sorsuk ezzel veszélybe került.

A helyi hitközség a kiutasításra ítélt családok kérelmére megbízta Naschhitz Adolfot, a hitközség pénztárnokát, hogy hitsorsosai érdekében személyesen járjon el Pesten a Belügyminisztériumban és szerezzen garanciát az érintettek személyének és vagyonának biztosítására. Mihelyt a minisztériumban tudomást szereztek a Temesváron történekről, a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány (tagjai: Klauzál Gábor, Pulszky Ferenc, Szemere Bertalan) kemény hangú levelet intézett az ottani törvényhatóság elnökéhez „az izraelitáknak személyes és vagyonbátorságukban erélyes fenntartása végett”.

A levélben a bizottmány felszólította a városi tanácsot, hogy „meggyőzés, tanács által folyvást, erélyesen és tüstént igyekezzék arra bírni a békétleneket, hogy midőn a szabadság és egyenlőség eszméje országolni kezd hazánkban, ... mindenkiben tiszteljék az embert, valláskülönbség nélkül és az egyenlőség kivívott diadalait hasonló türelmetlen kitérésekkel beszennyezni tartózkodjanak”. Ugyanakkor figyelmeztették a helyi tanácsot: „ha az izraeliták vagyon- és személybiztonságát megtámadják és így a törvény szentsége tapodnék le, miután rendezett statusban ily erőszakosságok nem türettethetnek, a törvényes rend fenntartását eszközölje azon nemzetország által, melynek a rend megőrzése kezeibe le van téve, remélvén,

5 Oppenheimer (Hirsch) Dávid Hermann Temesváron született 1794-ben. Ugyanott halt meg 1859-ben. A helytartóság Temes megye és a katonai határőrvidék rabbija címmel ruházta föl, akinek az egész Bánágban kizárólagos joga volt esketéseket végezni.

6 *Singer Jakab*: A temesvári zsidók az 1848–49-iki szabadságharcban. Temesvár, 1914. (Klny. Történelmi és Régészeti Értesítő 1913. III–IV. füzetéből), 1–4.

7 *Sándor Pál*: Az emancipáció útján (1840–1849). Valóság 1991. 8. 45. Kassán is történtek hasonló zavargások. *Bercsényi Móric*: Az 1848–1849-i magyar szabadságharc néhány zsidó tárgyú irománya. In: Magyar Izraeliták Országos Képviselő (MIOK). Évkönyv. Szerk. *Scheiber Sándor*. Bp. 1973–74. 293–327.

hogy a sorkatonaság közbejötté nem leend szükséges, mely azonban elnöki felhívásra a legvégső esetben védőleg szintén alkalmazható”.

A felhívás záradékában a bizottmány figyelmeztette a törvényhatóság elnökét, hogy őt teszi felelőssé a rend biztosításáért, a személyi és a vagyoni biztonságért, mégpedig „minden valláskülönbség nélkül”. A törvényhatóság elnökének kötelessége egyúttal a történekről „tüstént és hivatalosan” értesíteni a bizottmányt. Azok pedig, akik ellenszegülnek, „minden okozandó kárért egész vagyonukkal felelni fognak, miről a törvényhatóság elnöke köteles a város összes polgárait nyomtatott hirdetményeken tüstént értesíteni”. A körlevelet a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány tagjai április 1-i keltezéssel írták alá.⁸ Az erélyes hang, valamint a fegyveres fellépés kilátásba helyezése megtette hatását: a kiűzésre ítélt zsidó családok otthonukban maradhattak.

A nemzetőrség feladata a Bécsnek engedelmeskedő állandó hadsereg ellensúlyozása volt. Temesvárott a nemzetőrség szervezésére egy külön bizottság alakult. Ez március 23-án benyújtotta a nemzetőrségre vonatkozó szabályzatot, melynek 2. pontja így hangzott: „Héberék a nemzetőrség tagjainak be nem vétetnek.” Holott a március 18-i népgyűlésen, melyen a 12 pontot kihirdették, azt is elhatározták, „hogy minden kebelbeli lakos rang- és valláskülönbség nélkül, nemzeti őrség tagjával tekintve a parancsnokság rendelkezésére szolgálatot tenni köteles”.⁹

A zsidóság elleni gyűlölet tehát eleinte Temesvárott is erősebbnek bizonyult a polgári egyenlőség eszméjénél.¹⁰ Zsidót nem engedtek a nemzetőrség soraiba, sőt a már bejelentetteket is kitörölték a lajstromból. A magyarországi közvélemény egy részét olyannyira átítatta ez a zsidóellenes érzület, hogy nem is tartott igényt semmi bizonyításra. Legfőbb társadalmi szerepe az volt, hogy a Gonosznak általános szimbólumot emeljen.¹¹ Jól érzékelteti ezt a mentalitást egy akkoriban közszájon forgó toborzó verbunkos szövege:

*Megy honvédnek, megy huszárnak,
A ki arra való;
Ez a nyalka magyar verbunk
De kedvemre való!*

*Félre innen zsidó fattyú,
Nem vagy ide való!
Csak a szegény magyar legény,
Katonának való!*¹²

8 *Singer J.*: i. m. 4–6.

9 I. m. 7–8.

10 Jellemző Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. ápr. 25-én kelt levele Rottenbiller Lipóthoz, Pest város alpolgármesteréhez, aki egyúttal közvetlen beosztottja is volt a nemzetőrség vezetésében: „ezennel meghagyom Önnek, hogy a helybeli zsidóságtól a fegyvereket azonnal szedesse be, és ezeket további rendeletem vételéig biztos őrizet alatt tartassa”. *Pesti Hírlap*, 1848. ápr. 6. 367. A miniszterelnök — elkerülendő a további pesti zsidóellenes atrocitásokat — kénytelenségből rábeszélte a pesti hitközség elöljáróit, hogy maguk nyújtsanak be kérelmet „ideiglenes” felmentésükért. A miniszterelnök ugyanis csak ezzel a feltétellel vállalta a pesti zsidó lakosság védelmét.

11 *Sándor P.*: i. m. 38–39.

12 *Hentaller Lajos*: A szabadságharc dalai. *Magyar Salon*, 1892. május. Idézi *Singer J.*: i. m. 9. 2. jegyzet.

E kirekesztő magatartás ellen lépett fel Petőfi, amikor így írt naplójában: „Német polgárok, bevádollak benneteket a nemzet és az utókor előtt... Eljött és még nem múlt el a jutalmazásnak és büntetésnek ideje!... Miért üldözték ti a zsidókat, hogy meritek őket üldözni itt nálunk? Legyen bennetek annyi becsületérzés, hogy ha már nem szeretitek is e nemzetet, melynek földjén meghízátok, legalább ne piszkoljátok azt be.”¹³ A pesti antiszemita megmozdulásokról pedig ezt írta március 20-i keltezéssel: „...most széltire prédikálnak a zsidók ellen, s aki az igazság mellett szót emel, arra a megvetendő hamis próféták elég szemtelenek azt kiáltani, hogy a zsidók által meg van vesztegetve. A nyomorúk! Nem tudják, vagy nem akarják hinni, hogy ő nálok becsületesebb emberek is vannak, kik nem a szegényes önérdék rabszolgái, hanem a tiszta igazság és a humanizmus barátai.”¹⁴ A honi zsidóság helyzetéről jegyezte meg később a humanista Vörösmarty Mihály a *Pesti Hírlapban*: „az egyenlőség és testvériség áldásai csak egy népet hagytak érintetlenül, a szenvedéseiben örök zsidót. Annyi bizonyos, hogy az egyenlőség szent neve sohasem volt rémítőbb hazugság, mint most.”¹⁵

Nyár közepén az önvédelmi harcra történő általános felkészülés Temesvárott is fordulatot hozott a zsidóság életében. Július 11-én az új népképviselői országgyűlés közfelkiáltással megajánlotta a kormány által kért 200 ezer újoncot és a 42 millió forint hitelt, augusztus 22-én pedig végleg elfogadta az újoncállítási törvényt, amelynek 11. §-a kimondta: „Magyarországnak s a hozzá kapcsolt részeknek minden állandó lakosa, ki életének 19. évét betöltötte, sors- és valláskülönbség nélkül” hadköteles. Ez a szövegezés eltér a nemzetőrségről szóló korábbi törvénytől, amely csupán „minden honlakosról” beszélt, lehetőséget adva ezzel — ha Batthyány áthidaló megoldására csak „ideiglenesen” is — a magyarországi zsidók kirekesztésére.¹⁶ A helyzet azonban nyárra gyökeresen megváltozott! Július 27-én ugyanis, amikor a 6. század nemzetőr önkéntesei Temesvárról Versecre, majd a lázadó szerbek ellen Fehértemplomba indultak, már sok zsidó nemzetőr önként csatlakozhatott a századhoz. Augusztus 13-án pedig a 2. századba besorozott zsidó nemzetőröket vitézségükért nyilvánosan is kitüntették.¹⁷ A bánáti honvédsázlóaljban — amelyről Klapka György is megemlékezett egy későbbi, Kohn Sámuel pesti főrabbihoz írt levelében — nagy számban szolgáltak temesvári zsidók is.¹⁸ Ezúttal csak néhány példára hivatkozhatunk, nyitva hagyva az utat a további kutatások számára.

A honvédek közül meg kell említenünk az 1827-ben Temesváron született és ősi spanyol zsidó családból származó Derera Israel szakaszvezető nevét. A nem-

13 Petőfi Sándor naplójából idézi: Izraelita Magyar Irodalmi Társaság (IMIT). Évkönyv. Bp. 1900. 11.

14 *Petőfi Sándor*: Utirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások V. Bp. 1956. 84. Petőfi ingerült szavai azokra vonatkoztak, akik — mivel Táncsics Mihály egy külön izraelita nemzetőri századot alakított Pesten — azt a kőszá hírt terjesztették róla, hogy nagyobb összegű pénzt fogadott el a zsidóktól. Ld. erről: *Büchler Sándor*: A zsidók története Budapesten a legrégebbi időktől 1867-ig. Bp. 1901. 451–452.

15 Idézi *Venetianer Lajos*: A magyar zsidóság története. Bp. 1986.² 170–171.

16 Batthyány kényszerű kompromisszumára utal *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp. 1973. 48.

17 *Singer J.*: i. m. 10. A szerző azt is megemlíti, hogy a temesvári zsidók önkéntes pénzdományokkal is segítettek. A gyárvárosi izraelita jótékonyági nőegylet egész alaptőkéjét átadta Kossuth hívó szavára.

18 Klapka német nyelvű, 1889. november 19-i keltezésű levelét közölte *Venetianer L.*: i. m. 198–200.

zetőrség 6. századában szolgált és részt vett a verseci, a fehértemplomi és a hajdu-sicai csatákban. A gyászos kimenetelű temesvári ütközetben (1849. augusztus 9.) csatlakozott Vécsey Károly gróf honvédtábornok hadseregéhez, s velük ment Lugosra. Almásnál úszva kelt át az egész táborral a Maroson, miközben több ezren veszítették életüket. Ott volt Világosnál is. Később nemességet nyert. Feljegyezték Amigó Ignác szakaszvezető, Assaél János, Beamter Móric nevét is. Utóbbi kárpitos volt, aki Temesvár ostrománál megsebesült. Vitézül harcolt Bóhm Móric szabómester, a temesvári izraelita hitközség előimádkozójának fia, továbbá a civil életben szállítással foglalkozó, cseh születésű Haldek Dávid is.

Kiemelendő az 1819-ben, Temesvárott született Hazay (Heim) Ernő. 1849. június 1-jétől július 7-ig az ultrabaloldali *Der Vierzehnte April* című lapnak volt a szerkesztője, majd a szabadságharc több csatájában is részt vett. Világos után az osztrák hadbírótság halálra ítélte, de sikerült külföldre menekülnie. Néhány év múlva kegyelmet kapott, visszajött Pestre, ahol újságíróként dolgozott. 1860-ban visszavonult és Bátorkeszin gazdálkodott. A kiegyezés után ismét újságíró lett pesti napilapoknál. Három országgyűlési cikluson át a köbölkúti kerület mandátumával parlamenti képviselő volt. Bátorkeszin halt meg 1889-ben.¹⁹ A történeti irodalom a temesváriak közül megemlékezik Nissim Áronról is (aki aradi várfigyelmet szenvedett), Grünblatt Ignác kávékereskedőről, Politzer Henrikről, Schmied Rudolf női szabóról s egy Brustl nevű férfiről, (aki a temesvári csatában karját vesztette). Mellettük Szabady (Schächter) Emánuel, Schwarcz Móric, Solquir Wolf honvédtuszárok nevét kell megemlétenünk. Kiemelésre méltó a temesváriak közül Vasváry-Eisenstáddter Ignác kereskedő, aki a szabadságharc kitörésekor 18 éves volt. 1849. május 13-án (április 16-i kinevezéssel) őrmesterből hadnaggyá léptették elő az 52. gyalogezred 3. zászlóaljánál. Hamarosan főhadnagy lett. 1850. március 21-én közlegényként besorozták a császári–királyi gyalogezredbe, ahonnan december 25-én, 500 forint váltságdíj lefizetése fejében szabadult. 1867–68-ban a Temes megyei *Honvéd Segélyegylet* tagja, majd a temesvári *Kereskedelmi és Iparkamara* elnöke. 1872-ben „búziási” előnévvel magyar nemességet kapott.²⁰

A temesvári zsidó tisztek névsorában szerepel még Waldmann Náthán hadnagy, a tisztesek között Spitzer Jakab (tímár), Spitzer Ignác (sapkakészítő) és Stern Jakab (címfestő) őrmester és Deutsch Dávid tizedes. Dr. Manovill Miksa pedig, aki a forradalom tavaszán jött haza orvosként Bécsből, 25 évesen küzdötte végig a szabadságharcot. Századosi rangban honvédfőorvos volt, akit 1849 júniusától Klapka mellé osztottak be, s ott is maradt Komárom kapitulációjáig (1849. október 2–5.).²¹ A temesvári tisztek soráiba tartozott még Dr. Reiner József honvéd-törzsorvos, temesvári törvényszéki orvos testvéreivel, Zsigmonddal és Ignáccal együtt, továbbá Dr. Türk Vilmos honvédfőorvos, Specht Vilmos tüzérhadnagy, aki Versec–Vlajkovecnál egy ágyút zsákmányolt az ellenségtől, s azon „lovagolva” tért vissza táborába. Feljegyezték még a temesváriak közül a nagybecskereki születésű Dr. Schwimmer Móric törzsorvos és Dr. Vasfi-Eisler Móric (Mór) publicista és orvos nevét, aki honvédségőrdorvosként teljesített szolgálatot. A forradalom kitörésekor újságíró lett, s 1849-ben az *Opposition* című lapot szer-

19 *Singer J.*: i. m. 11. skk. Hazayról Klapka említett levelében is olvashatunk.

20 Az adatokat *Bona Gábor* volt szíves közölni velem. Szívességét köszönöm.

21 *Singer J.*: i. m. 11. skk. *Zétény Győző*: A magyar szabadságharc honvédorvosai. Bp. 1948. 170.

kesztette. A császári seregek bevonulásakor menekülnie kellett, s Temesvárra ment honvédségéorvosnak. Megörökítette az emlékezet Friedmann Vilmos őrmester nevét is, aki Görgey seregében részese volt a branyiszkói győzelemnek.²²

Részese volt a magyar függetlenségi harcnak Deutsch Bernát kereskedő, aki Péterváradon várfogságot szenvedett, Klein Jakab honvéd tüzérhadnagy, civilben a zsidó iskola tanítója Nagyikindán, mellette a szintén nagyikindai illetőségű Feer Zsigmond főhadnagy, a nagybecskereki Kohn Márkus tüzérfőhadnagy, ki Világos után Münchenbe emigrált. Versecről Specht Lipót hadnagy, Ádler Vilmos, Schlesinger Kálmán és Schwarcz Jakab, Goldstein Ignác, Neustadt Vilmos egyszerű honvédek. Bővíti a résztvevők névsorát Oravicáról Klein Vilmos, Flesch Jakab, Deutsch Simon és Dr. Kállay Manó orvos neve, Nagybecskerekről Mangold Ignác hadnagyé, Salzberger Mór tizedesé, Fleischner-Forrai Samu és Pollák Sámuel hadnagyoké, továbbá Krieshaber Károly tizedesé.

Joggal írta tehát Klapka György négy évtizeddel utóbb Kohn Sámuel pesti főrabbinak, hogy „függetlenségi harcunkban, 1848–49-ben zsidó honfitársaink is odaadóan részt vettek. És nemcsak nagy anyagi áldozatokat hoztak az ügy szolgálatában, hanem személyesen is közreműködtek a harcban...”²³ Görgey Artúr pedig ezt írta Bernstein Bélának, aki a honi zsidóság 1848–49. évi szerepét kutatta: „Nem emlékszem..., hogy védelmi harcunk egész tartama alatt — valaha — akár hivatalos jelentést, akár privát tudósítást vettem volna olyat, mely szerint bármely fegyvernemű csapathoz tartozott zsidó honvéd közlegények, al- vagy főtisztek kisebb mértékben feleltek volna meg honvédő kötelességüknek, mint akármely más vallású bajtársuk.” Görgey nem említi, hogy a honi zsidóság polgári- és politikai jogokat csak a függetlenségi küzdelem végén, 1849. július 28-án, két héttel a világsi kapituláció előtt kapott, s így az nem válhatott valóra, nem említi továbbá, hogy a zsidóság az ország számos városában súlyos atrocitásoknak volt kitéve, s hogy önkéntes fölajánkozását a nemzetörség és a honvédség részére kezdetben megalázóan gátolták, majd így folytatja levelét: „Igaz, hogy 1848-ban kilenc pont felől egyszerre támadtatván meg, legkisebb gondunk is nagyobb volt annál, hogy azt fűrészszük: közülünk vajon ki-ki melyiknek, a római pápának, Cálvinnak, Luthernek avagy Mózes tanai szerint imádja-é a közös Egy Magyar Istent, kinek nevében, akiben bízva fegyvert ragadtunk mindnyájan.”²⁴ Pontosítva Görgey állítását hozzátehetjük: ez valóban így volt, *de csak 1848 nyara után*.

*

Volt egy hős lelkű temesvári zsidó asszony, bizonyos Gotthilf Ferencné, aki az egész függetlenségi küzdelem folyamán a magyar sebesültek és foglyok istápolója volt. Leányával együtt maga járt a kórházakba, a sárfalak közötti kötőzhelyekre, ahova sajátkezűleg hordta az enni-innivalót a sebesülteknek. Sokat tett az elfogott magyarok érdekében és férjével, Gotthilf Ferenc nagyiparossal — a vár bevétele után — nem egy magyart szabadított ki a temesvári kazamatákból.

22 I. m.

23 *Venetianer L.*: i. m. 198–200.

24 A levélrészletet közli *Bernstein Béla*: Zsidó hősök a magyar szabadságharcban. In: *Múlt és Jövő*. Szerk. *Pataki József*. Bp. 1914. 470.

Midőn pedig Haynau seregeivel győzelemittasan bevonult a várba, már másnap, augusztus 10-én proklamációt intézett a város lakóihoz, amelyben a honi zsidóságot is kárhoztatta a függetlenségi küzdelemben való részvételért. Augusztus 19-én, hat nappal a világosi fegyverletétel után a „bresciai hiéna” a bánági zsidósággal is érezte dühét. Hirdetményt tett közzé, amelyben Arad és Lugos, valamint a Bánság összes zsidó hitközségét — így a temesvárit is, amely a bánáginak központja volt — „rebellis” magatartásáért megsarcolta „az összes hitközségek megérdemelt büntetéséül”. A hadisarcot katonaruhák és különféle felszerelések (köpenyek, csizmák, borjúbőrtarisznyák, stb.) formájában vetette ki, amit négy hónap alatt, egyenlő havi részletekben Óbudára, a Fölszerelési Bizottsághoz kellett eljuttatni.²⁵

25 *Singer J.*: i. m. 11. skk.